

SVETOVÝ ROMÁN – ZRKADLO SPOLOČNOSTI V LITERATÚRE EURÓPSKEHO REALIZMU

Svetový realizmus

- v polovici 19. storočia nastáva obdobie priemyselnej revolúcie (manufaktúrna výroba je nahrádzaná strojovou výrobou)
- robotníci strácajú prácu, rozširujú sa triedne boje
- upevňujú sa kapitalistické vzťahy založené „na všetko prevracajúcej moci peňazí“
- s priemyselnou revolúciou bol spätý rozvoj prírodných vied, za skutočné hodnoty v ľudskom poznaní sa začali považovať iba tie výsledky výskumov, ktoré sa dali overiť experimentom, alebo uskutočniť v praxi
- rozmach prírodovedeckého bádania ovplyvnil aj filozofické myslenie, najmä pozitivizmus:
  - jeho predstaviteľ bol francúzsky filozof August Comte
  - vyzdvihoval proti špekulatívnosti konkrétne ľudské poznanie, objektívnu analýzu spoločenských i prírodných javov
  - za skutočné považoval iba to, čo sa dalo zmyslami a skúsenosťou dokázať
  - mal značný vplyv na vývin európskeho myslenia a literatúry – aj v tvorbe spisovateľov sa sústredilo úsilie na poznanie skutočnosti, na objektívne zobrazenie každodenného života človeka, spoločnosti, kládol sa dôraz na pravdivosť zobrazovaných spoločenských procesov, ľudských vzťahov i charakterov
- realizmus – nová umelecká metóda, autor svoje skúsenosti pravdivo prenáša do literárneho diela, vytvára typy postáv, ktoré svojimi vlastnosťami charakterizujú dobu a spoločnosť
- porovnanie romantizmu s realizmom:
  - realizmus vznikol ako reakcia na predchádzajúce umelecké smery, najmä na romantizmus
  - v romantizme bola dôležitá fantázia a sen, v realizme sa autori snažia zobraziť všedný život
  - romantickí autori stavali proti prízemnosti života buržoáznej spoločnosti veľkolepú minulosť alebo hmlistú víziu budúcnosti, zatiaľ čo realista zostáva na pôde súčasnosti a odhaľuje kapitalistický systém a jeho negatívny vplyv na charaktery a vzťahy ľudí
  - v realistickej próze je zdrojom konfliktov najmä moc peňazí v buržoáznej spoločnosti, zo žánrov sa do popredia dostáva román, schopný poskytnúť svojim rozsahom priestor na zobrazenie „hroznej poézie života“ meštiactva
  - romantický hrdina žil bohatým vnútorným životom, zachovával si ušľachtilosť ducha, preto sa cítil osamotený, výnimočný
  - realistický hrdina je spoločenský a obľúbený, môže byť z ktorejkoľvek spoločenskej vrstvy, typickou postavou je obyčajný človek so svojimi každodennými starosťami

Anglická literatúra

- prechod od romantizmu k realizmu:
  - sestry Brontëové:
    - Jane
    - Charlotte – román *Jana Eyrová* – autobiografické črty
    - Emily – román *Búrlivé výšiny* – krásne romantické vzťahy ruší túžba po pomste (anglický vidiek)
    - píšú spolu zbierky básní (podpis Jane)

Charles Dickens

(1812 – 1870)

- pravé meno – John Huffam
- pochádza z mnohohodnej chudobnej rodiny (→ autobiografické črty diel)
- samouk
- humoristický román *Pamäti rodu Pickwickovcov* (1836 – 1837):
  - anglický vidiek

- pán Pickwick neoplýva veľkou múdrosťou, skôr sa snaží pôsobiť ako spravodlivý, láskavý a dobrými skutkami známy občan
- rozhodne sa so svojimi 3 priateľmi cestovať po anglickom vidieku a naprávať krivdy
- naivnosť, s akou často zapadne do intríg klamárov, z ktorých sa však vždy šťastne dostane, vyvoláva úsmev
- všetky postavy okrem Sama Wellera (Pickwickov sluha – realistická postava) sa javia ako komedianti
- dostal sa aj do Fleetskej väznice, ktorá je miestom, kam sa dostanú často z nedorozumenia nevinní ľudia, na ktorých sa obohacujú chamtiví advokáti
- autor odhaľuje ľudskú biedu a nešťastie, kritizuje anglickú spoločnosť a súdnictvo, žiada ľudské práva pre najchudobnejšie vrstvy, poukazuje na spoločenské rozdiely
- v závere svojich románov necháva však zvíťaziť dobrotu a mravnosť, jedinca nad spoločenskou nespravodlivosťou, romantickú túžbu nad reálnou skutočnosťou
- výchova detí – sociálny román *Oliver Twist* (1838):
  - Oliver – sirota, odkázaný na sirotinec
  - adoptovaný na prácu (otrok)
  - uteká z domu do Londýna
  - tu ho krivo obvinia z krádeže, zistia, že je nevinný, obľúbia si ho, okradnutý ho prijme za syna
  - šéf zločineckej bandy je odsúdený, banda rozpustená
- román *David Copperfield* (1850):
  - autobiografické črty
  - realistický obraz súdobého Anglicka (opis škôl, vykorisťovanie detskej práce)
  - romantické prvky – atmosféra napätia, očakávanie hrozných udalostí
  - hlavnou postavou je tulák, šibal, ktorý zažíva rôzne dobrodružstvá, prostredníctvom ktorých autor dokresľuje jeho charakter
  - podľa autora prostredie nemusí vplývať na charakter človeka – David ostáva neskazený, aj keď sa stýka s mestskou spodinou
- román *Malá Doritka* (1857) – téma otca vo väzení
- jeho tvorba spadá do obdobia „Viktoriánskej literatúry“, ktorá mala vznešenú úlohu – vychovávať spoločnosť (väčšina diel končila tým, že zlo stihne trest a dobro odmena)
- Dickens vytvoril plejádu zábavných postáv a postavičiek, kritizoval ľudské hriechy a slabosti, ale neurážal svojou kritikou, skôr chcel humorne na ne poukázať

Francúzska literatúra

- 19. storočie:
  - rozkvet buržoázie
  - menia sa morálne, ekonomické, citové vzťahy – a literatúra má za úlohu zobraziť túto zmenu
- naturalizmus:
  - nadväzuje na francúzsky realizmus
  - úsilie o vystihnúť tzv. životnej pravdy chápanej v duchu pozitivizmu
  - človeka zobrazoval ako súčasť prírody
  - vykreslenie situácie deja až do detailov bez prikrášľovania (až nevhodné)
  - predstaviteľ: Emile Zola

Stendhal

(1783 – 1842)

- pravé meno – Henri Beyle
- píše esej (umelecká úvaha o rôznych spoločenských problémoch)
- bojuje v Napoleonových vojskách ⇒ píše jeho životopis
- román *Červený a čierny* (1830):
  - názov – kňazský odev
  - aristokratická spoločnosť

- Julien Sorel – opúšťa rady nižšej spoločnosti, snaží sa dostať do vyššej – skoro sa mu to podarí (požiada bohatú ženu o ruku), keď ho jeho „bývalá“ zradí otcovi (markízovi) svojej nastávajúcej
- postrelí svoju „bývalú“ a dostáva za to trest smrti (lebo neľutoval, že ju zabil)

Honoré de Balzac

(1799 – 1850)

- študoval právo
- nedostatok peňazí
- písal po nociach → ochorel → zomrel
- mal rád ženy (sukničkář)
- celoživotná tvorba – *Ludská komédia* – cyklus próz (romány, poviedky):
  1. Štúdie mravov – *Otec Goriot* (1835), *Lesk a bieda kurtizán*, *Gobseck* (1830), *Stratené ilúzie*
  2. Filozofické štúdie – *Šagrénova koža* (najúspešnejšia próza; 1831)
  3. Analytické štúdie – *Fyziológia manželstva* (1825)
- 95 nedokončených románov, 78 náčrtov, 2500 postáv (v jednotlivých dielach sa opakujú)
- román *Šagrénova koža*:
  - rozprávkový námiet
  - šľachtic chce spáchať samovraždu (cíti sa byť zbytočným), lebo nemá dost síl na napísanie diela
  - Teória vôle
  - príde ku starinárovi, ktorý mu dá čarovnú kožu, ktorá plní želania, ale sa pri tom aj znižuje a s ňou sa znižuje aj dĺžka života jej majiteľa
  - prežije krásny život, no keď už má všetko čo chcel, zistí, že koža je už príliš krátka a zomiera zo strachu pred smrťou
- román *Otec Goriot*:

Dej sa začína v roku 1819, v starom a ošarpanom penzióne, ktorý patril pani Vauquerovej. Žilo tam viacero nájomníkov. Medzi nich patril aj otec Goriot, ktorého ostatní považovali za čudáka a posmievali sa mu. Bol to však veľmi dobrý človek, ktorý pre blaho svojich dcér obetoval všetko. Medzi ďalších nájomníkov patril Vautrin a Eugene de Rastignac. Vautrin utiekol z väzenia.

Mladučký študent práv sa dostane za pomoci svojej sesternice pani de Beauséant do vyššej parížskej spoločnosti. Tu sa dozvie všetko o otcovi Goriotovi, ktorý svoju prvú dcéru Delphinu vydal za nemeckého bankára de Nucingen a druhá Anastasie si vzala za manžela grófa Restaud. Obidve ho takmer zapredali. Chodili za ním iba vtedy, keď potrebovali peniaze na splatenie dlhov. Aj to tak, aby ich nikto nevidel. Už od samého začiatku ho zaťovia nemali radi. Eugene zahorí láskou k Delphine, ktorá mu ju opätovala. Zároveň sa stáva i dobrým priateľom Goriota. Delphine sa im snaží zabezpečiť nový domov. Celá situácia sa však mení, keď Goriot začne vážne chorieť a jeho život je ohrozený. Pri smrteľnej posteli zomierajúceho Goriota bol iba jeho priateľ Eugene. Jeho dcéry sa s ním neprišli ani rozlúčiť. Neboli ani na pohrebe, lebo ich nechceli pustiť manželia. Zaťovia nezaplatili trovy. Všetko to zaplatil jeho dobrý, verný priateľ Eugene. Na náhrobok dal vyryť: „**Tu odpočívá pán Goriot, otec grófy de Restaud a barónky de Nucingen, pochovaný na trovy dvoch študentov.**“
- Vautrin:
  - je akýmsi opakom otca Goriota
  - pozná morálku i zákony spoločnosti, v ktorej žije, a neraz na ňu doplatil, ale osvojil si ju ako nebezpečnú zbraň a bojuje so spoločnosťou jej vlastnými metódami
  - poučuje Rastignaca, že úspechy možno dosiahnuť len chladnokrvnosťou cez ženy z vyšších kruhov
- autor tu zobrazil tragiku obetavej a bolestne zraňovanej otcovskej lásky
- tragédia meštiaka Goriota je svedectvom o morálke spoločnosti, v ktorej moc peňazí narušila najzákladnejšie ľudské vzťahy
- román *Stratené ilúzie*:
  - hlavnou postavou je mladý básnik Lucien, ktorý je presvedčený o svojej skvelej budúcnosti
  - hnaný túžbou po sláve odchádza do Paríža, aby tam získal literárne vavríny
  - nakoniec zanecháva vážnu literárnu prácu a vrhá sa do žurnalistickej kariéry

- zdá sa, že mu už nič nestojí v ceste, no vzápätí nasleduje hrozný pád – v úsilí dostať sa z kritickej situácie stráca Lucien aj posledné zvyšky zmyslu pre ľudské hodnoty, zradza priateľov, falšuje zmenky, až sa ocitne na pokraji samovraždy
- zachráni ho tajomná postava španielskeho kanonika, ale výmenou za svoj život stráca Lucien dušu

Gustáve Flaubert

(1821 – 1880)

- psychologická kríza človeka v spoločnosti
- študuje právo (neukončuje štúdium pre chorobu)
- román *Pani Bovaryová* (1856):
  - dielo kritického realizmu, kde autor odkrýva nemorálne vzťahy v spoločnosti
  - žije v kláštore → manželstvo (lekár – stále zaneprázdnený ⇒ nespokojnosť) → milenci (zneužívajú ju) → nenachádza, čo chce → samovražda; neskôr zomrel aj jej muž
- román *Citová výchova* (1869) – nenaplnená láska študenta k vydatej žene

Guy de Maupassant

[Gu de Mopasa]

(1850 – 1893)

- pochádza zo šľachtickej rodiny
- štúdium práva (nedokončené)
- návrat z prusko-francúzskeho frontu – pracuje na ministerstve školstva (eseje, kritické články)
- neskôr – iba literatúra:
  - debuty – poézia
  - spoločensko-kritický román *Miláčik* (1855)
    - román *Mont-Oriol* (1887):
    - satira
    - zosmiešňuje honbu za majetkom
    - u jedného dedičana minerálny prameň ⇒ jeho dcéry sú žiadané, dostávajú sa do popredia

Emile Zola

(1840 – 1902)

- predstaviteľ naturalizmu
- romány *Brucho Paríža*, *Zabijak*, *Germinal* – ťažké životné a pracovné podmienky robotníkov
- dobre poznal prostredie svojich hrdinov

Ruská literatúra

- pozn.: u niektorých autorov sú zbytočne uvedené aj diela iného žánru, než je román, takže sa treba pri učení sústrediť na románovú tvorbu jednotlivých autorov

Nikolaj Vasilievič Gogol'

(1809 – 1852)

- poviedky:
  - humorne ladené, zo života všetkých spoločenských vrstiev
  - *Peterburské poviedky* (1842) – najvýznamnejšia poviedka – *Plášť*:
    - úbohý úradník Bašmačkin potrebuje nový plášť, ide ho odhladovať a šetrením ho získa
    - ide na oslavu, keď sa vracia, ukradnú mu ho ⇒ chradne ⇒ umiera ⇒ chodí po noci ako duch
    - kritizuje tu ťažké podmienky poctivých, pracovných ľudí, ktorí sa nedokážu brániť
- povesť *Taras Bul'ba* – oslávil hrdinstvo a obeť ukrajinského ľudu v boji za slobodu
- dramatik – komédie:
  - *Revízor* (1836):

- satira na spoločenské problémy
- hlavná postava – úradník a dobrodruh Chlestakov
- prichádza z Petrohradu do dediny, kde očakávajú revízora tiež z Petrohradu, lebo v nej miznú štátne peniaze
- ubytuje sa v hostinci, všetci si myslia, že je revízor
- Chlestakov túto úlohu prijíma, presťahuje sa do domu starostu a zaľúbi sa do jeho dcéry
- ťažisko hry spočíva v postavách, sú obmedzené, ľahkoverné, hlúpe, a intrigánske; Chlestakov prekračuje rámec hlúposti, má rozumové schopnosti, ktorými dokáže ťažiť z iných ľudí
- autor tu odkryl stále sa prehlbujúcu skorumpovanosť cárskej byrokracie
- *Ženba*
- román *Mŕtve duše* (1842):
  - hlavná postava – dobrodruh a budúci podnikateľ Čičikov
  - kritika, ostrá satira na cárstvo
  - cestuje po Rusku a od statkárov skupuje „mŕtve duše“ – zoznamy mŕtvych nevoľníkov, ktoré majú vzbudiť v spoločnosti, do ktorej sa chce dostať, zdanie, že je boháč
  - statkári – celá plejáda záporných postáv

Ivan Sergejevič Turgenev

(1818 – 1883)

- jeho tvorba je ovplyvnená Francúzmi (Zola, Flaubert, Maupassant) a je spätá s prírodou → kniha poviedok *Poľovnícke zápisky* (1852):
  - postavy: rozprávač a sprievodca, ktorí putujú po Rusku a lovia
  - *Koniec Čertopchanova*:
    - cigánka chce odísť od Čertopchanova, lebo sa jej zachcelo (cigánska túžba po slobode, voľnosti)
    - radšej by zomrela (Č. na ňu mieri zbraňou), než by ostala „väznená“ v jeho dome
    - pozn.: nie je v skutočnosti väznená, Č. ju zobral a urobil z nej urodzenú pani ⇒ v podstate by mu mala byť vďačná
    - téma spevu, prírody, lásky
- román *Otcovia a deti* (1862) – konflikt medzi statkárskou aristokraciou (otcovia) a novou revolučnou (až demokratickou) mládežou (deti)
- román *Rudin* (1856) – téma „zbytočného človeka“ (obyčajne šľachtic, ktorý má prostriedky i schopnosti, aby pomohol spoločnosti, no nemá jasný cieľ)

Fiodor Michaljovič Dostojevskij

(1821 – 1881)

- sociálno-psychologický román *Biedni ľudia* (1845):
  - vo forme listov 2 osamelých, opustených ľudí (chudobný úradník, dievčina – sirota)
  - dievča prijíma ponuku svojho bývalého zvodcu, bohatého statkára, hoci vie, že po sobášii s ním nebude šťastná
  - kritika sociálnych pomerov v Rusku
- zatknutý a odsúdený na smrť kvôli uznávaniu ideí utopického socializmu → štvorročné nútené práce na Sibíri (poznali ho fyzicky i psychicky → román *Zápisky z mŕtveho domu* (1862) – väzenské prostredie
- román *Zločin a trest* (1866):
  - píše tiež vo väzení
  - apoziopéza – nedokončené vety (...)
  - študent Rodion Raskolnikov:
    - ideológia:
      - obyčajní ľudia – väčšina, povinní podradiť sa neobyčajným ľuďom
      - neobyčajní ľudia – nadriadení, žijú podľa pravidiel, ale majú určité právo ich porušovať, robiť zločiny bez trestu
    - chce zabiť úžerníčku (je neobyčajný človek), lebo zdiera druhých, má veľa peňazí, ktoré sa dajú využiť aj užitočnejšie (jeho štúdium, ...)

- zabije ju, ale príde jej sestra, musí zabiť aj ju
- polícia mu je na stope, no nič mu nedokáže
- prizná sa pod vplyvom Soni (mladá prostitútko, živí rodinu, zlatá osoba), ktorá s ním ide do vyhnanstva z lásky
- román *Idiot* (1868) – snaha prekonať zlo láskou stroskotáva
- romány *Diabom posadnutí* (1871 – 1872), *Bratia Karamazovci* (1880) – analýza mravných problémov človeka

Lev Nikolajevič Tolstoj

(1828 – 1910)

- miesto, kde žil – Jasná Pol'ana
- vlastných 10 detí (+ dosť nemanželských)
- Dušan Makovický – lekár jeho rodiny – tvorba: *Jasnopolianske zápisky*
- 60. – 90. roky – vrchol tvorby:
  - 60. roky – štvordielny román-epopeja (rieka) *Vojna a mier* (1863 – 1869):
    - román-epopeja znamená, že je to rozsiahly román s jednou hlavnou dejovou líniou a veľa ďalšími vedľajšími líniami
    - odohráva sa v rokoch 1805 – 1820 (počas napoleonských vojen)
    - 3. diel zobrazuje priamo rok 1812 (bitka pri Moskve)
    - mier – na dedinách, ktorých sa vojna nedotkla (oslavy, ...)
    - hlavné postavy:
      - Kutuzov – ruský vojvodca – kladná postava
      - Napoleon – záporná postava
      - knieža Andrej Balkovský
      - Nataša Rostovová – jeho milá – ideál ruskej ženy
    - ukážka:
      - 1. časť:
        - bitka francúzskych vojakov a ruskej batérie
        - ruskí vojaci utekajú a zostáva iba jeden prapor
        - Andrej ide s pokrikom do boja
        - na konci je zranený (neskôr je zranenie príčinou smrti), paradoxne je na konci obraz neba, pokoja, krásy, ticha (kontrast k vojne ⇒ jej nezmyselnosť)
      - 2. časť – ples, obraz krásnej Nataše ako ideál ruskej ženy so všetkými kladnými vlastnosťami
  - 70. roky – román *Anna Kareninová* (1878):
    - vydá sa dôstojníka
    - chce utiecť od manžela ⇒ konflikt so spoločnosťou
    - vrhne sa pod kolesá vlaku, lebo sa so spoločnosťou nedokáže vysporiadať
    - poukazuje na hľadanie lásky (ak nie je nájdená, končí toto hľadanie samovraždou jedinca)
  - 90. roky – román *Vzkriesenie* (1899):
    - šľachtic spozná v obžalovanej dievčine (je v porote) ženu, ktorú kedysi zviadol
    - ponúkne jej manželstvo, ona ho odmieta, ide radšej do vyhnanstva so „sebe rovným“
    - so života všetkých vrstiev
    - vykreslená i zlá situácia v ruských väzniciach

Anton Pavlovič Čechov

(1860 – 1904)

- poviedky:
  - geniálny výber mien postáv
  - *Chameleón* – kritika chameleónstva (pes uhryzne Krochkina, Oľapilov chce najprv psa utradiť, ale keď zistí, že je generálov, oborí sa na Krochkina a vychvaľuje psa ⇒ je chameleón)
  - *Smrť úradníka*:

- nízky úradník si kýchol v divadle a oprskal pritom generála, stále sa generálovi ospravedľuje, otravuje ho, až naňho generál nakričí a úradníček v následku toho umiera
- kritika strachu pred vysokopostavenými ľuďmi
- *Vaňka* (Ivan):
  - dedinský chlapec
  - učí sa v Moskve u obuvníka, ktorý s ním kruto zaobchádza
  - je z toho smutný, píše list svojmu milovanému dedkovi
  - list však neofrankuje, nenapíše ani adresu ⇒ dedko sa ani len nedozvie, aké problémy má jeho vnuk
- *Dáma so psíkom*:
  - láska vydatej ženy a mešťana (v Moskve)
  - pod jej vplyvom sa mešťan mení k lepšiemu
  - láska trvá aj po rozchode
- Izba číslo 6
- novely
- dráma:
  - prienik do psychiky postáv
  - zobrazuje „súčasnosť“ a „súčasnú“ problémy
  - *Čajka* (1896), *Ujo Váňa* (1897), *Tri sestry* (1901)
  - *Višňový sad* (1903):
    - tri generácie:
      - stará: grófka Ranevská + jej brat Gajev
      - súčasná: kupec Lopachin
      - mladá: Aňa + jej nápadník Peťo
    - grófka sa vracia späť z Paríža, jej nápadník kupec Lopachin chce spraviť domčeky na pozemku, s čím súvisí aj výrub višňového sadu, ktorý zosobňuje grófkine spomienky
    - získa pozemok, grófka sa s tým nemôže vyrovať, a preto znova odcestuje do Paríža a nechce radšej vedieť, čo sa so sadom stane
    - Aňa s Peťom veria, že nastúpi lepšia, spravodlivá spoločnosť
- zomiera mladý na TBC